

**AVRUPA’NIN ESKİ VE YENİ DEMOKRASİLERİYLE
TÜRKİYE’DE OY DEĞİŞKENLİKLERİNDEKİ GENEL TRENDLER:
1945-2005**

Şaban Sitembölükbaşı*

Özet

Bu makalede, İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze kadar olan dönemde Türkiye ile Avrupa’nın eski demokrasilerinde ve son yirmi yıllık demokratik seçim tarihinde Doğu Avrupa’nın yeni demokrasilerindeki bütün genel seçimlerde ortaya çıkan net oy değişkenliklerinin düzeyleri tespit edilmekte, bu düzeylerin eski ve yeni demokrasiler açısından ne anlama geldiği, oy değişkenliklerindeki eğilimlerin herhangi bir trend oluşturup oluşturmadığı ve gelecekle ilgili nasıl bir perspektif ortaya koyduğu sorularının yanıtı araştırılmaktadır. Ayrıca Türkiye’deki oy değişkenliklerinin, düzeyi ve trendi açısından ne ölçüde Avrupa’nın yeni ve eski demokrasilerine benzediği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: seçimler, seçmen davranışları, oy değişkenlikleri.

Abstract

In this article, it is put forward what the levels of net electoral volatility in whole general elections are specified in Turkey and in old democracies of Europe from the Second World War up to the present time and in new democracies of East Europe in their electoral history in the last twenty years, and it is aimed to find out the answers of the questions what is the meaning of these levels from point of the old and new democracies, whether the directions of the electoral volatility constitute a trend at any form, and what kind of perspective it puts forward for future. In addition, it is also to what extent electoral volatility in Turkey from the points of its levels and trends resembles the old and new democracies of Europe.

Key Words: elections, voting behaviour, electoral volatility.

Giriş

Çok partili düzenlerde seçimden seçime görülen oy değişkenlikleri, seçmenlerin oyları için yarışan partilerin kendilerine avantaj sağlamaya çalıştıkları temel mekanizmadır. Bu mekanizma yoluyla bir seçimde yenilgiye uğrayan partiler, sonraki seçimde seçmenlerden daha fazla oy alabilmek için

* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi.

yeni politikalar geliştirir veya partiyi yeniden yapılandırır. Oy değişkenliği sayesinde seçmenler ile partiler arasındaki “istek-cevap” ilişkisinin düzenli bir şekilde işlemesi sağlanır ve partilerin toplumun değişen ihtiyaçlarına kendilerini uyarladıkları dinamik bir süreç uygulamaya konulur.

Bu açıdan bakıldığında seçimlere anlamını veren oy değişkenlikleri, bazı durumlarda demokratik sistem açısından sorun yaratabilmektedir. Oy değişkenliklerinin uzun dönem, seçimlerde sonucu etkilemeyecek kadar düşük kalmaya devam etmesi durumunda iktidardaki partilerin, genel seçmenin rasyonel nitelikteki sorunlarına duyarlı olma ihtimali azalır. Çünkü böyle bir durum çoğunlukla, ideolojik, dini veya etnik kutuplaşmanın yüksek olduğu toplumlarda görülür ve siyasal iktidar destek aldığı kesimin kısmi çıkarına ya da duygusal temalara hitap eder. Toplumun önemli bir kesiminde istikrarsızlık ve huzursuzluk yaratan bu gibi durumlarda, seçimler yoluyla iktidarı deviremeyeceğini ve seslerini yasal yollar içinde duyuramayacaklarını anlayan muhalefet çevrelerinin, seçim dışı, illegal veya yeraltı faaliyetleriyle sorunlarını gündeme taşımaya çalıştıkları yaygın olarak görülen durumlardır.

Diğer taraftan seçimlerde görülen yüksek oy dalgalanmaları da başka bir istikrarsızlık kaynağıdır. Seçimleri piyangoya dönüştüren bu gibi durumlarda, siyasal partiler hangi faktörlerin seçmenlerin oy tercihlerine etki ettiğinden emin olamayacakları için, onların seçmenlerin sorunlarına hitap etmeleri, seçmene hesap verirlilikleri ve mukabeleci olma ihtimalleri azalır. Seçimlerde görülen yüksek iniş ve çıkışlar, siyasal partilerin geleceğe yönelik programlı ve kalıcı politikalar üretmesini engeller. Çoğunlukla yeni demokrasilerde veya büyük sosyoekonomik bunalım yaşayan ülkelerde görülen bu durumlar, siyasal partilerle seçmenler arasında kalıcı bağların kurulmasına engel olur.

Çok düşük ve yüksek oy dalgalanmalarının bu olumsuzluklarına karşılık demokratik sistemlerin sağlıklı ve istikrarlı işlemesi için gerekli olan, orta düzeyde bir oy dalgalanmasıdır. Oy dalgalanması, ne seçimleri anlamsız kılacak düzeyde zayıf, ne de politikacıların seçmenlerin oylarıyla ne tür mesajlar verdiğini gizleyecek kadar yüksek olmamalıdır. Seçim sonuçlarındaki iniş çıkışlar iktidar-muhalefet dengelerini değiştirebilmeli, aynı zamanda seçmenin tepkilerini politikacılar tarafından anlaşılabilir kılmalıdır. Diğer bir ifadeyle oy değişkenlikleri seçimlerdeki “istek-cevap” mekanizmasının sağlıklı işlemesini sağlayacak düzeyde olmalıdır.

Oy değişkenliklerinin düzeyinin demokratik sistemler açısından önemini vurguladıktan sonra “acaba Avrupa’nın eski ve yeni demokrasilerinde oy dalgalanmalarının derecesi, uzun vadeli trendi ve bunun yansıttığı anlam nedir” sorusunun cevabını arayacağız. Böyle bir sorunun cevabı kuşkusuz yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı demokratik sistemlerde ortaya çıkabilecek olası riskleri öngörme, önleme ve böylece demokratik sistemlerin geleceğini sağlıklı kılma bakımından bize önemli yararlar sağlayacaktır. Aynı zamanda aynı bakış açısından çok partili demokrasinin kuruluşundan bugüne

Türkiye'deki oy dalgalanmalarının düzeyleri belirlenerek bunun siyasal istikrar üzerindeki etkileri ve nedenleri üzerinde durulacaktır.

Bugüne kadar sosyal bilimcileri oy değişkenliğiyle ilgilenmeye iten temel unsur, çoğunlukla gelişmiş sanayi demokrasilerindeki istikrar sorunu olmuştur. Bu sorunu ele almak üzere farklı ülkelerin parti sistemindeki değişme modelleri incelenmiştir. Herhangi bir ülkedeki oy değişkenliklerinin düzeyini ve ne anlama geldiğini kavrayabilmek için ülkeler arası karşılaştırmalı araştırmalar değer taşımaktadır. Bu yönüyle Batı Avrupa parti sistemlerinin durumunu incelemek için onları Sovyetler Birliği sonrası kurulan yeni demokrasiler ve Latin Amerika parti sistemleriyle karşılaştıran çalışmalar önem kazanmıştır. Sovyetler Birliği sonrası kurulan yeni demokrasiler ile Latin Amerika'daki seçmen istikrarı veya dalgalanması üzerine yapılan çalışmalar, oldukça dalgalı olan bu ülkelerdeki parti sistemleri ile görece istikrarlı kalmaya devam eden Batı Avrupa parti sistemleri arasındaki derin farklılıklara dikkat çekmektedir. Sovyetler Birliği sonrası kurulan yeni demokrasiler ve Batı demokrasilerinin parti sistemlerinin incelenmesi, onların bu önemli boyut bakımından niçin belirgin bir biçimde birbirlerinden farklılaştığı ve onların demokrasi açısından sonuçlarının ne olacağı hakkındaki kritik sorulara cevap aramaktadır. Ayrıca her iki ülke grubu ile Türkiye'deki oy değişkenliklerini karşılaştıracağımız bu çalışmada, oy vermedeki değişkenliklerin siyasal kurumsallaşma, siyasal istikrar ve siyasal kutuplaşmalarla ilişkisi araştırılacaktır.

Bu çalışmada net oy değişkenliklerinin hesaplanması Toka'nın kullandığı formüle göre belirlenmiştir. Buna göre net oy değişkenliği, birbirini izleyen iki seçimde her bir partinin aldığı oylar arasındaki mutlak orantısal farkların toplamının yarısı demektir. Bir örnekle net oy değişkenliğini nasıl hesapladığımızı açıklayalım. Varsayalım ki, iki seçimden birincisinde yarışan üç parti olsun. İlk ikisi oyların %40'ını, üçüncüsü de %20'sini almış olsun. Eğer sonuncusu gelecek seçime kadar devreden çıkarsa ve geri kalan ikisi oyların %60 ve %40'ını alırsa o zaman iki seçim arasındaki net oy değişkenliği, $(|60 - 40| + |40 - 40| + |20 - 0|)/2 = \%20$ olur (TOKA, 1998: 591).

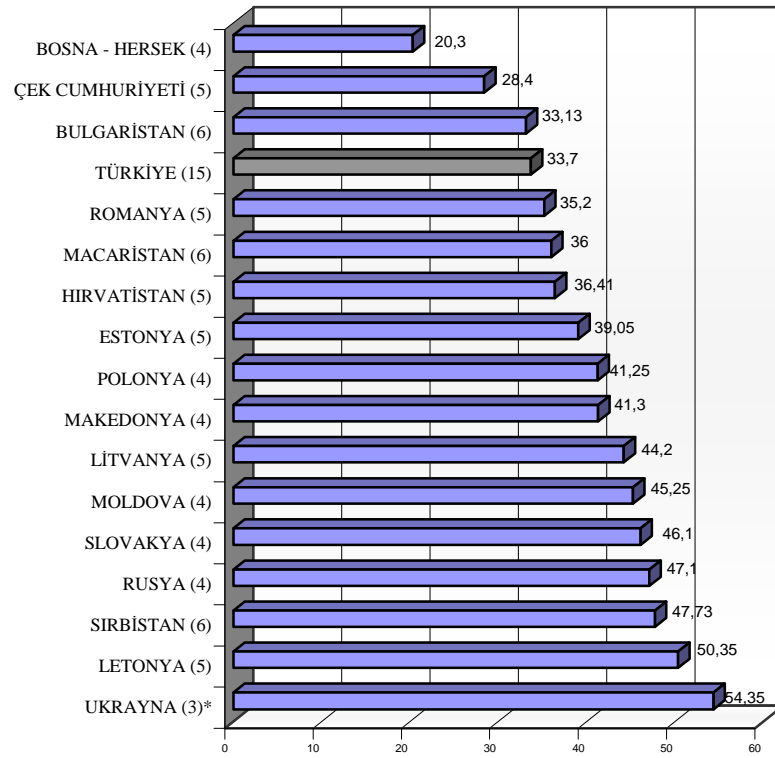
1.Sovyetler Birliği'nden Dağılan Yeni Demokrasilerde Oy Değişkenlik Trendleri

Sovyetler Birliği'nden dağılan bugünün demokratik ülkeleri oy dalgalanması bakımından karakteristik ülkeler arasında yer almaktadırlar. Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'nın parti sistemleriyle ilgili yapılan araştırmalar, bu ülkelerdeki oy tabanlarının Batı Avrupa ülkelerindekilere göre belirgin farklılıkları olduğunu ortaya koymaktadır (MAIR, 1997: 103). Çok sayıda sosyal bilimci Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'da Batı Avrupa ülkelerindeki ortalama oranlarla karşılaştırıldığında yüksek bir dalgalanmanın olduğunu belirlemişlerdir (COTTA, 1996:153; ROSE vd, 1998:118-19; MAIR, 1997:102).Bu ülkelerin seçim sonuçlarında yaşanan oldukça yüksek dalgalanmaları büyük ölçüde, çok partili deneyimiyle daha yeni tanışan

ülkelerde kurumsallaşmış bir parti sadakatinin oluşmamış olmasına bağlamak mümkün gözüküyor.

Yeni demokrasilerde 1990'lı yıllardan bugüne kadar yapılan seçimlerde ortalama net oy değişkenliği oranları en düşük %20.3'den (Bosna Hersek) en yüksek %54.35'e (Ukrayna) kadar değişmektedir. Bu dönemde bütün Doğu Avrupa ülkelerinin net oy değişkenlikleri ortalaması %40.38'dir. Bu oran (1970'lerde çok partili sistemlere geçen Portekiz ve İspanya hariç) bütün Batı Avrupa ülkelerinin 1945 yıllardan bugüne kadar yapılan seçimlerde net oy değişkenliklerinin ortalaması olan %13.87 ile karşılaştırıldığında oldukça yüksektir. Dahası Doğu Avrupa ülkelerinden hiçbirisi net oy değişkenliği ortalaması bakımından Batı Avrupa ülkelerinin net oy değişkenlikleri ortalamasını yakalayamamıştır.

Grafik 1. Avrupa'nın Yeni Demokrasilerinde 1985-2005 Arasında Net Oy Değişkenlik Oranları Ortalamaları (Yüzde)

*Parantez içindeki rakamlar ülkelerin yapmış oldukları toplam seçim sayılarını göstermektedir.

Kuşkusuz net oy değişkenliğindeki bu yüksek fark çok açık bir biçimde bize, onbeş yıllık kısa mazisi nedeniyle henüz kurumsallaşamamış ve seçmenlerle partiler arasında güçlü bağlar kurulamamış ülkelerdeki dalgalanmaların neden yüksek olduğunu ve en az altmış yıl mazisi olan ülkelerdeki seçmenler ile partiler arasında kurulmuş istikrarlı ilişkilerin nasıl oy dalgalanmasında düşüşe yol açtığını açıklamaktadır. Ancak bu genellemeler bize çok partili düzene yeni geçen ülkelerin seçimlerinde görülen net oy değişkenliklerinin ülkeden ülkeye veya her ülkede seçimden seçime büyük oranlarda değişmesinin nedenlerini

açıklayamamaktadır. Sözgeleşî bazı Doğu Avrupa ÷lkelerinde oy dalgalanmasının ötesinde oldukça yüksek düzeyde bir “partideki seçmenlerin topluca başka parti veya partilere transferi” gerçekleşmiştir. Bunun en ileri örneklerinden biri Moldavya’da yaşanmıştır. Moldavya’da 1994’de seçilip meclise giren partilerin hiçbirî, 1998’de meclise girememişlerdir. Bunların nedenlerini daha özgül olarak, her bir ÷lkenin seçim sistemlerine, siyasal kültürüne, siyasal kutuplaşmaların üzerine kurulu olduğu faktörlerde aramak gerekir.

Doğu Avrupa ÷lkeleri arasında ortalama net oy değişkenliğinin en düşük olduğu ÷lke olan Bosna Hersek bu bakımdan çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır. Etnik açıdan kutuplaşmanın ve parçalanmışlığın tipik bir örneğini oluşturan bu ÷lkede (müslüman %43.7, Sırp %31.3, Hırvat %17.3, Yugoslav %5.5 ve diğerleri %2.2 (DJURDJEV, 1992:297)) aynı zamanda yakın tarihte etnik kutuplaşmayı daha da besleyen etnik nitelikte bir iç savaş yaşanmıştır. Güçlendirilmiş etnik kimlikler nedeniyle siyasal partiler tabanlarını etnik temelde oluşturmakta ve bu sayede onlar seçmenleriyle güçlü bağlar kurabilmektedirler. Buna karşılık oy değişkenliğinin en yüksek olduğu ÷lkeler ise ya etnik yönden nispeten daha homojen ÷lkeler veya etnik niteliklerini seçmen davranışlarına yansıtmayacak ölçüde arka plana atan ÷lkelerdir.

Sovyetler Birliği döneminde uygulanan eğitim ve kültür politikalarının etnik kimliği unutturmaya yönelik olduğu yaygın olarak bilinmektedir. Söz konusu dönemdeki politikalar Komünist Partisi’nin öncülüğünde ortak bir siyasal bilinç oluşturmaya yönelikti. Bu yöndeki politikaların da Doğu Avrupa ÷lkelerindeki seçimlerde gör÷len yüksek oy dalgalanmalarına dolaylı olarak etki etmiş olabileceğini düşünmek mümkündür. Çünkü kendini kimlik yönüyle veya siyasal bakımdan başkalarından ayırt etme bilincinin gelişmediği Doğu Avrupa seçmenleri, parti tercihlerini belirlerken onların aralarında “önemli” olarak görebileceği bir farkı belirlemede güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Aynı nedenden dolayı siyasal partiler de seçmenlere hitap ederken hitaplarında, ancak kısa dönemli etki yaratabilecek sosyoekonomik nitelikteki argümanları kullanmaktadırlar. Bu nedenle, yeni demokrasilerin karşılaştıkları derin ekonomik sorunlar karşısında iktidara getirilen siyasal partiler seçmenlerde sık sık düş kırıklıkları yaratmaktadırlar. Sosyoekonomik koşullardaki kısa dönemli bu iniş çıkışlara bağlı olarak siyasal partilere verilen destek de seçimden seçime kolayca değişebilmektedir. Seçmenlerin pozitif veya negatif olarak önde gelen siyasal aktörleri ve partileri açıkça tanımlayamaması, artan düzeyde toplam ve blok oy dalgalanmalarıyla sonuçlanmaktadır. Partilerin devamlı güven kaybetmeleri ve onların zayıf örgütsel yapıları seçmenlerin sık sık parti değiştirmelerinin nedenini oluşturmaktadır. Halkın, partilerin iktidardan yoksun olduklarını düşünmeleri, seçmenlerle siyasal partiler arasındaki bağların güçlenmesini önlemekte ve demokratik kurumlaşmanın geleceğini tehlikeye atmaktadır (KORASTELEVA, 2000: 357).

Tablo 1. Avrupa'nın Yeni Demokrasilerinde Net Oy Değişkenlik Oranları (Yüzde)

Ülkeler	1945-55	56-65	66-75	76-85	86-95	96-05	Ort.
Bosna Hersek	-	-	-	-	20.45	20.25	20.3
Çek Cumh.	-	-	-	-	56.5	19.03	28.4
Bulgaristan	-	-	-	-	18.2	43.08	33.13
Romanya	-	-	-	-	62.5	26.1	35.2
Macaristan	44.1	-	-	-	40.97	26.97	36.0
Hırvatistan	-	-	-	-	32.05	40.77	36.41
Estonya	-	-	-	-	43.75	34.35	39.05
Polonya	-	-	-	-	29.45	47.15	41.25
Makedonya	-	-	-	-	44.9	39.55	41.3
Litvanya	-	-	-	-	24.3	50.88	44.2
Moldova	-	-	-	-	-	45.25	45.25
Slovakya	-	-	-	-	43.7	47.3	46.1
Rusya	-	-	-	-	43.3	49.05	47.1
Sırbistan Karadağ	-	-	-	-	31.15	58.78	47.73
Letonya Cumh.	-	-	-	-	60.95	39.75	50.35
Ukrayna	-	-	-	-	-	54.35	54.35
Ortalama	-	-	-	-	39.44	40.16	40.38

Kaynak: Tabloda verilen oy değişkenlikleri oranları, <http://www.parties-and-elections.de> (18.10.2005)'den elde edilen genel seçim sonuçları verilerine göre hesaplanmıştır. Hesaplama "Giriş" bölümünde açıklanan Toka'nın formülü uygulanmıştır.

Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'da komünist sisteminin çöküşünü izleyen on yılda (1986-1995) ortalama net oy değişkenliği %39.44 olmuştur. Bu dönemde en yüksek net oy değişkenlik oranları Romanya (%62.5), Letonya (%60.95) ve Çek Cumhuriyeti'nde (%56.5) gerçekleşirken, en düşük oranlar Bulgaristan (%18.2), Bosna Hersek (%20.45) ve Litvanya'da (%24.3) görülmüştür. İkinci on yılda ise (1996-2005) bütün Doğu Avrupa ülkelerinin net oy değişkenlikleri oranlarının ortalaması %40.16 düzeyinde gerçekleşmiştir. İkinci on yıllık dönemde en yüksek net oy değişkenlik oranları Sırbistan Karadağ (%58.78), Ukrayna (%54.35) ve Litvanya'da (%50.88) gerçekleşirken, en düşük oranlar Çek Cumhuriyeti (%19.03), Bosna Hersek (%20.25) ve Romanya'da (%26.1) görülmüştür (bkz. Tablo 1). Dönem ortalamaları bazında %40 net oy değişkenliğine oldukça yakın düzeyde gerçekleşen oranlar, Doğu Avrupa ülkelerinin çok partili yıllarında oy değişkenliği bakımından "istikrarsızlıkta bir istikrar" dönemi yaşandığını göstermektedir. Oy

değişkenliklerinde istikrarsızlık açısından dikkati çeken başka bir olgu da, Romanya, Litvanya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerin, bir dönem en yüksek oy değişkenlik oranlarına sahip olurken, diğer dönem en düşük oranlara sahip olmalarıdır.

Mainwaring ve Scully Sovyetler Birliği sonrası Doğu Avrupa'nın seçimlerinde görülen yüksek orandaki oy değişkenliklerinin, onların Batılı komşularından çok Latin Amerika gibi diğer demokratikleşen bölgelerde gözlenen modellerle daha çok ortak yanları olduğunu ileri sürmektedir (MAINWARING ve SCULLY, 1995:8). Wyman ise bu yüksek düzeydeki oy değişkenliklerini komünist sonrası geçiş sürecinin istikrarsızlıklarıyla açıklamaktadır. Öncelikle bölgedeki çoğu ülkede daha önceden toplumun talepleriyle ilişki halinde parti sistemlerinin yokluğu politikacıların parti sistemlerini tamamen sıfırdan oluşturmaya zorlamıştı. Aynı zamanda sivil toplum oldukça cılız bir düzeydeydi ve seçmenlerin kendilerini partilerle özdeşleştirme eğilimleri genel olarak zayıftı (WYMAN vd., 1995: 546). Hızlı sosyal yapısal değişim ekonomik değişime eşlik ederek geçen yıllar boyunca seçmenlerin büyük bir kesiminin nesnel çıkarlarında önemli değişmelere yol açtı. Siyasal kurumların geliştirilmesi esnasında seçmenlerin ortaya koydukları farklı tercihlerin de, seçmen istikrarsızlığının düzeylerine etki ettiği düşünülebilir.

Ortalamaları bakımından oldukça yüksek sayılabilecek net oy değişkenlikleri oranları, seçmenlerle siyasal partiler arasında istikrarlı ilişkilerin kurulması için yirmi yılın yetmediğini, çok daha uzun bir süreye ihtiyaç duyulduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bu tespit kısmen doğru olmakla birlikte, daha otuz yıl kadar öncesinde çok partili sisteme geçen bazı Avrupa ülkelerindeki net oy değişkenlikleri ortalamalarının çok daha düşük olması (Portekiz %18.52 ve İspanya %13.24) oy değişkenliğine etki eden dönemsel ve bölgesel koşullarla ilgili başka faktörlerin de olduğunu düşündürmektedir. Doğu Avrupa'nın yeni demokrasileri için önemli sayılabilecek bu faktörlerden birincisi, yukarıda açıkladığımız Sovyetler Birliği döneminden devralınan ve sınıfsal, etnik, dini vb. temelde kendini diğerlerinden ayrı tanımlamayan ancak ideolojik olarak diğerleriyle bütünleşmiş insan tipidir. Diğer faktör ise 1980'li yıllardan itibaren genel olarak Batı Avrupa ülkeleri de dahil hemen hemen her ülkeyi etkileyen dünyada ideolojik kutuplaşmaların ve siyasal mücadelelerin etkisinin oldukça zayıflamasıdır.

2. Avrupa'nın Eski Demokrasilerinde Oy Değişkenlik Trendleri

1885-1985 arasında Batı Avrupa'da parti sisteminin gelişimi ile ilgili araştırmalarında Bartolini ve Mair, bu dönemde ortalama dalgalanmanın %9.1 olduğunu bulmuşlardır. En yüksek oranlara, 1919 ve 1920 arasında Almanya'da (%32.1) ve 1902-1906 arasında Fransa'da (%31.1) rastlanmıştır (BARTOLINI VE MAIR, 1990: 148).

Sovyetler Birliği sonrası ortaya çıkan yeni demokrasiler ile Latin Amerika ülkeleri üzerine yapılan araştırmalar, bu ülkelerde yüksek oy dalgalanmaları yaşandığını, bunun tersine Batı Avrupa ülkelerinde görece daha istikrarlı parti sistemlerine rastlandığını belirlemişlerdir. Hatta öyle ki, bazı araştırmalar 1970 ve 1980'lere kadar, Batı demokrasilerinde gittikçe güçlenmekte olan bir partizanlık eğilimi olduğunu tespit etmektedirler. Sanayileşmiş ülkelerde partizanlığı analiz ederken Converse (CONVERSE, 1969:152) Amerika ve İngiliz seçmenlerinden hareketle istikrarlı bir partizanlık modeli çıkarmakta ve böylesine bir siyasal yakınlığın üç nesil süresince gelişmekte, güçlenmekte ve sağlamlaşmakta olduğunu iddia etmektedir. İlk nesilde parti seçimi konusunda ebeveynin etkisinden bağımsız olarak seçmenler siyasal partiler yönünde tercihte bulunmakta ve kendilerini onlarla özdeşleştirmektedirler. İkinci nesilde yetişkinlerin çoğu parti kimliklerini ebeveynlerinden miras almaktadırlar. Bu miras, parti sadakatinin gücü biraz zayıflamakla birlikte üçüncü nesle aktarılınca kadar devam etmektedir. Ayrıca partizanlık, yaş ve hayat deneyimiyle birlikte gelişmektedir.

Ancak bu yaklaşıma ters düşen araştırmalar da vardır. Seçmen davranışlarının diğer pek çok ülkeye göre daha istikrarlı olduğu düşünölen ABD'de bile oy dalgalanmasının yaygın bir durum olduğu 20. yüzyıl boyunca ABD'deki geniş ölçekli seçmen değişiminin dinamiklerini inceleyen kapsamlı bir araştırmada tespit edilmiştir (BROWN, 1991) Güney Amerika'dan elde edilen kamuoyu yoklaması verileri çok açık bir biçimde son yarım yüzyıl boyunca yerli beyazların artan rakamlarda Demokrat Parti'ye olan psikolojik bağlarını koparmakta olduklarını ortaya koymaktadır. Ulusal Seçim Çalışmaları anketlerinde kendilerini Demokrat Parti'yle özdeşleştiren yerli beyazların oranı 1950'lerin başlarında %80'lerdeyken, 1980'lerin sonlarında %50'den daha aşağıya düşmüştü. Aynı verilere göre kendilerini Cumhuriyetçi Parti'yle özdeşleştirenlerin oranı 1950'lerin başlarında %10'dan 1980'lerin sonlarında %40'ın üzerine yükselmişti (RICE, 1994: 244).

ABD'de yaşanan oy dalgalanmasıyla ilgili başka bir olay da 1992 yılında adaylığını koyan ve renkli kişiliğiyle pek çok seçmenin kalbini fetheden Ross Perot'un sandıklarda yarattığı beklenmedik sonuçlar olmuştur. Perot faktörü dışında ABD'de önceki yıllarda da oy dalgalanmasına etki eden farklı etkenler gözlenmişti. Toplumsal sorunların önceliğinde yaşanan değişimler oy dalgalanmasına etki etmekteydi. Örneğin 1980'lerin başlarında Amerikalılar'ın ekonomik endişeler konusunda kafalarını yordukları açıktı. 1981'de onların %72'si ülkenin karşılaştığı en önemli sorun olarak enflasyonu görmekteydi. İki yıl sonra onların %54'ü bu defa işsizlik ve durgunluktan endişe etmekteydi ("Mona Jennifer", 1996: 34). Farklı toplumsal sorunların seçmenlerin gözünde ön plana çıkması, ilgili sorunlara vurgu yapan farklı partilere doğru beklenmedik yönelişlere yol açabilmiştir.

Batı seçmenleriyle ilgili istikrarlı bir partizanlık modeli çıkaran Converse'in de dahil olduğu bir grup sosyal bilimci, parti sistemlerindeki keskin

bölünmelerin devamlılık gösterdiğini ve bu yüzden parti sistemlerinde belirgin bir istikrarsızlığın yaşanmadığını savunmaktadırlar (CONVERSE, 1969: 153). Bunun yanında aşağıda belirteceğimiz araştırmacıların bir kısmı, bu yaklaşıma karşı ihtiyatlı yaklaşmakta, 1970'lerden beri siyasal bölünmelerin zayıfladığını ve buna uygun olarak sistem istikrarının azaldığını iddia etmektedirler.

Siyasal sistem istikrarı üzerindeki geleneksel yaklaşımın en iyi temsilcileri, Lipset ve Rokkan'ın parti sistemleri ve seçmen gruplaşması konusundaki çalışmaları kabul edilmektedir. Onlar parti sistemlerinin kökenlerini, ulusal ve sanayi devrimleriyle meydana getirilen bölünmelere kadar götürmektedirler. Lipset ve Rokkan, bu bölünmelerin bir defa 20. yüzyılın başlarındaki parti sistemlerine entegre edilmesiyle parti rekabetiyle ilgili güçlü bir sistem ve seçmen tercihi yaratılmış olduğunu ileri sürmektedirler. Onlar 1960'ların parti sistemlerinin, çok az ancak önemli istisna ile, 1920'lerin gruplaşmalarını yansıttıklarını iddia etmektedirler (LIPSET ve ROKKAN, 1967: 50).

Diğer yandan 1970'de Rose ve Urwin, parti sistemlerinin istikrarı konusunda yankı uyandıran bir çalışma yayımladılar. Onların sistem istikrarını test etmek amacıyla yaptıkları ilk çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde seçmen yönelimlerinin ve sistem istikrarının çok az değiştiğini tespit ederek Lipset ve Rokkan'ın "donmuş bölünmeler modelini" destekledi (ROSE ve URWIN, 1970: 318).

1960'lar boyunca Avrupa parti sistemlerinin, birkaç istisna dışında, doğası gereği istikrarlı yapılar oldukları ve geçmişten gelen toplumsal bölünmeleri yansıttıkları yaygın olarak benimsenen bir görüştü. Bu görüş, parti sisteminde seçmenlerin konumu konusunda elde edilen ampirik verilerle daha da güçlendirildi. Böylece Rose ve Urwin, Batı ülkelerinin çoğunda partilerin seçmen gücünün savaştan beri seçimden seçime, on yıldan on yıla veya bir neslin yaşam döneminde çok az değiştikleri sonucuna ulaştılar (ROSE ve URWIN, 1970: 319).

Drummond, Rose ve Urwin'in seçim dalgalanması, esnekliği ve parti desteğinin değişkenliği konularındaki 1945-1970 verilerini 1970'den 1995'e kadarki dönemde aynı göstergelerle elde ettikleri verilerle karşılaştırmış ve Batı demokrasilerinde 1945'den beri parti sistemlerinde bir istikrar olduğu sonucuna ulaşmıştır (DRUMMOND, 2002).

Rose ve Urwin'in bulguları, başka araştırmalar tarafından da desteklendi. Örneğin Bartolini ve Mair seçmen değişkenliğindeki eğilimlerin sadece 1950'lerle karşılaştırıldığında artmakta olduğunun gözlemlendiğini savundular. Trend geriye doğru uzatıldığında ise, seçmen değişkenliğindeki son zamanlardaki iniş ve çıkışlar, iki dünya savaşı arasında gözlenenlerle ahenk içinde idi. Bartolini ve Mair ayrıca siyasi bölünmelerin gücünün, aynı dönem boyunca istikrara doğru yoğun bir biçimde yöneldiğini iddia etti (BARTOLINI ve MAIR, 1990: 127). Bu bulgu da Lipset ve Rokkan'ın orijinal tezlerini desteklemekteydi. Ayrıca Peter Mair, kitabı Party System Change'de (1997:

235-238) donmuş bölünmeler modelini destekledi. Mair bugün seçim dalgalanması ve sistemlerin istikrar düzeylerinin otuz yıl öncekinden önemli bir farkı olmadığını belirtmektedir (MAIR, 1997: 87).

Yakın zamanlardaki Avrupa siyasi tarihi, Rose ve Urwin'in görüşünü siyasi realitelerle uzlaştırmakta kısmen güçlük çeken oldukça beklenmedik olaylar yaşadı. Son yıllarda Kuzey Avrupa ülkelerinin bazılarında, yarışmakta olan partilerin sayısı önemli ölçüde arttı ve bazı ülkelerde seçmen gücünün dağılımı önceden tahmin edilemeyen şekillerde değişti. Seçmenlerle partiler arasındaki ilişkinin değişen biçimleri, bazı ülkelerde parti kimliğinde zayıflamaya doğru bir eğilim, bazılarında geleneksel olmayan siyasal davranışların artmakta olduğuna doğru bir eğilim ve birkaç durumda da seçmenlerin büyük bir kısmının doğrudan doğruya eski partilerden yeni partilere kaymaları olarak tespit edilmiştir (PEDERSEN, 1979:3)

Bunlar, toplumdaki geleneksel bölünme yapısını parti sistemlerinde hala yansıtıyor olsalar bile, Rokkan ve Lipset'in bahsettikleri önemli istisnalar artık çok az değil, tersine bütün Avrupa parti sistemlerinin daha büyük ve gittikçe artmakta olan bir parçasını oluşturmakta olduklarını gösterir gibidir.

Kuzey Avrupa ülkelerindeki bu değişim fenomeninin parti sistemlerinin köklü bir dönüşümü olup olmadıkları veya onların sadece, aslında istikrarlı bir modelden geçici sapmalar ve dalgalanmalar olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı hala soru işaretidir. Onlar bir modele oturmakta mıdır yoksa sadece bu toplumların geçmiş tarihiyle veya Avrupa'daki diğer ülkelerde devam etmekte olan gelişmeyle hiçbir bağlantısı olmayan bazı tipleştirme dışı olaylar mıdır? Avrupa'daki parti sistemleri daha fazla tek kalıp halinde birleşmekte midir veya onlar 1970'ler boyunca birbirlerinden ayrılmakta mıdır? İstikrar ve değişimin ayırt edilebilir dönemlerinden bahsetmek mümkün müdür? Eğer öyleyse bu dönemler belirli ülkelere mi özgü yoksa Avrupa yönetimlerinin daha büyük bir kesimine uygulanabilir mi? Oy değişkenlikleri, zaman dönemlerine göre ve ülkeler arasında gelişigüzel mi dağılmıştır yoksa onlar artan ve azalan değişim oranlarının trendlerini mi oluşturmaktadırlar?

1970'lerin sonlarına doğru bazı sosyal bilimciler, Lipset ve Rokkan'ın tezinin üzerine kurulu olduğu seçmen gruplaşmasındaki istikrarda belirgin bir değişme fark ettiler (PEDERSEN, 1983: 62-64; CREWE ve DENVER, 1985: 22-24). Sosyal bilimcilerin bu grubu "donmuş parti bölünmeleri sistemi"nin daha yüksek dalgalanma ve akışkanlık üreterek çözülmekte olduğunu vurguladılar. Dalton seçmen gruplaşmalarının zayıflamakta, parti sistemlerinin artan oranda parçalanma ve oy dalgalanması yaşamakta olduğunu savunarak bu değişimlere dikkat çekti (DALTON vd., 1984: 37). Dalton ve Wattenberg de partizan bağların gücünün hemen bütün OECD ülkelerinde zayıflamakta olduğunu ve parti dalgalanmasının artmakta olduğunu iddia etmektedirler (DALTON ve WATTENBERG, 2000:123).

Öyle görünüyor ki araştırmacılar “Batı demokrasilerin siyasi sistemlerinin ne kadar istikrarlı olduğu” sorusuna cevap verme konusunda henüz bir uzlaşmaya varamadılar. Eğer bu soruya verilecek cevap bulanık olarak kalırsa, o zaman sorun kısmen sistem istikrarını ölçecek ortak bir metodolojiye ulaşmak olacaktır. Örneğin, Bartolini ve Mair (1990), Pedersen (1983), Rose ve Urwin (1970) farklı makro düzeyde göstergeler kullanırlarken, Dalton (2000) zayıflayan parti bağlılıklarını analizlerinde mikro düzeyde gösterge kullandı. Onlar aynı soruya cevap vermeye çalışmalarına rağmen farklı puanlama sistemleri ve göstergelerle farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar.

Batı siyasi sistemlerinin istikrarının derecesi konusundaki tartışma, Lipset ve Rokkan’ın “donmuş bölünmeler modeli”nin geçerliliğini yitirmeye başlayıp başlamadığı üzerine odaklanmaktadır. Drummond’un yaptığı araştırma, 1970’den beri Batı ülkelerinde siyasi partilerin aldıkları oyların dalgalanmasında, değişkenliğinde ve elastikiyetinde genel olarak tedrici artışlar yaşamakta olduğunu tespit etmiştir. Özellikle İskandinavya parti sistemlerinin istikrarında önemli değişimler yaşanmıştır. Diğer yandan Anglo-Amerika ve Kıta Avrupası’nda istikrardaki küçük değişimler hala artmakta olan değişkenliğin yönüne işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ortalamada siyasi parti geleceği bugün otuz yıl öncesine göre daha az tahmin edilebilir niteliktedir. Yine de bu sonuçlar Drummond’a göre istikrarın azalmakta olduğunun kesin bir kanıtı olarak alınmamalıdır (DRUMMOND 2002).

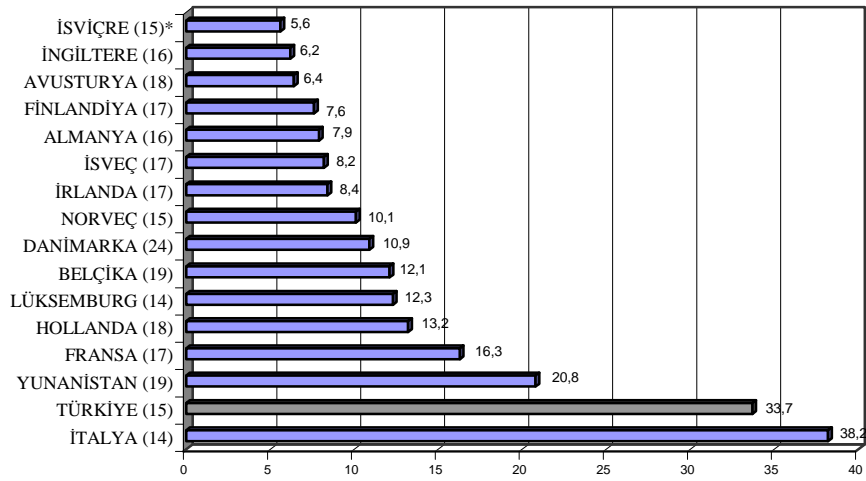
Drummond, Rose ve Urwin’in yöntemini güncelleştirerek yaptığı araştırmasında 1945’den sonraki dalgalanmadaki eğilimleri analiz etmiş ve istikrarda tedrici bir düşüşün olduğunu gözlemlemiştir (DRUMMOND, 2002). Tartışmanın daha geniş bağlamı içinde Drummond’un bulguları Batı’da seçmenlerin geleneksel partilerinden ayrıldıklarına, hatta yeniden parti gruplaşması gerçekleşmekte olduğuna inananlara destek vermektedir. Bununla birlikte bu çalışma, seçmen istikrarıyla ilgili Batı dünyasındaki genel eğilimlerin kural mı yoksa istisna mı, kalıcı mı yoksa geçici bir eğilim mi olduğunu anlamamıza imkan vermemektedir.

Batı Avrupa’da 1948-1977 yılları arasında parti sistemlerindeki oy değişkenliklerini incelediği araştırmasında Pedersen, Avrupa’da parti sistemlerinin dalgalanma düzeyi ve dalgalanmada değişimin yönü bakımından farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ona göre bütün ülkelerden toplanan veriler bir araya getirildiğinde istikrarlı model yönündeki genel eğilim kaybolmakta ve onun yerini oldukça farklı trend çizgilerinin düzeni almaktadır. İki küçük İskandinav ülkesi olan Norveç ve Danimarka’nın yanında Fransa ve Almanya, dalgalanma modelleri bakımından diğer Avrupa ülkelerinin çoğundan belirgin bir şekilde ayrı durmaktadırlar (PEDERSEN, 1979:18).

Yüksek dalgalı seçimlerle düşük dalgalı seçimler zamana ve ülkelere göre tesadüfi olarak dağılmış değiller. 1948 ve 1977 yılları arasında yapılan 103 seçim, Avrupa’nın %8.1 olan ortalama dalgalanma oranı etrafında normal biçimde dağılmamıştır. 63 seçimde ortalamanın altında ve 39 seçimde

ortalamanın derecedeki dalgalanmasıyla göze çarpmaktadır. Bu durum, sistemdeki partilerin sayısının ikiye katlandığı Danimarka'daki 1973 seçimlerinde, 1950'lerdeki Fransa'daki seçimlerin bazılarında ve Hıristiyan Demokrat Parti'nin savaş sonrası dönemdeki en büyük zaferini gerçekleştirdiği 1953'deki Almanya'daki seçimlerde görülmektedir üstünde dalgalanmalar yaşanmıştır. Birkaç seçim, olağanüstü (PEDERSEN, 1979:17).

Grafik 2. Avrupa'nın Eski Demokrasilerinde 1945-2005 Arasında Net Oy Değişkenlik Oranları Ortalamaları (Yüzde)

*Parantez içindeki rakamlar her bir ülkenin yaptığı seçim sayısını göstermektedir.

Pedersen'in yaptığı araştırmadan elde edilen genel sonuçlar şunlardır: Birinci olarak İsviçre, İsveç ve Avusturya gibi bazı ülkeler savaş sonrası dönemde hiçbir zaman seçimlerde yüksek dalgalanma deneyimi yaşamadılar. İkinci olarak, tam tersine bazı ülkeler seçimlerde düşük dalgalanma deneyimini hiç yaşamadılar. Bu Fransa ile birlikte İtalya, Belçika ve Hollanda için de geçerlidir. Üçüncü olarak, Avrupa ülkelerinin bazılarında yüksek dalgalı seçimler önemli ölçüde 1950'lere ait bir olayken, başka ülkelerde bu tür seçimler daha çok 1970'lerin bir fenomeni olması bakımından birbirlerinden önemli ölçüde farklılaşmaktadırlar. Son olarak on yılların bir karşılaştırması, Avrupa'da nispeten daha yüksek dalgalı seçimlere ve nispeten çok az düşük dalgalı seçimlere doğru genel bir trend ortaya koymaktadır (PEDERSEN, 1979:20).

1945’den beri partilerin ve parti sistemlerinin gelişimiyle ilgilenen sosyal bilimcilerin 1970 yılına kadar savunduğu görüş “değişimin yokluğunu”, yani seçmen gruplaşmasında istikrarlı bir durumu ortaya koymaktı. Ancak daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalar bu görüşün yeniden değerlendirilmesini gerektiren veriler sunmaktadır. 1970’lerin sonlarında sorulan sorulardan biri, niçin bazı parti sistemleri hala istikrarlı gibi görünürken, diğer bazılarının bir dönüşüm sürecinden veya önemli bir istikrarsızlık döneminden geçtikleriydi.

Tablo 2. Avrupa’nın Eski Demokrasilerinde Net Oy Değişkenlik Oranları (Yüzde)

Ülkeler	1945-55	56-65	66-75	76-85	86-95	96-05	Ort.
İsviçre	2.95	1.47	6.65	6.15	6.91	8.7	5.6
İngiltere	4.43	4.92	6.56	10.27	4.35	7.46	6.2
Avusturya	7.80	3.43	3.23	3.0	9.30	14.5	6.4
Finlandiya	4.36	6.65	8.95	8.2	9.56	7.27	7.6
Almanya	18.25	9.2	5.9	5.63	7.25	7.46	7.9
İsveç	3.7	4.58	7.73	8.1	11.53	14.55	8.2
İrlanda	9.42	9.73	3.5	7.37	11.23	9.0	8.4
Norveç	6.12	4.23	12.85	10.1	14.7	16.2	10.1
Danimarka	8.02	5.73	15.22	12.77	7.25	11.2	10.9
Belçika	7.83	8.85	5.38	25.72	8.13	11.85	12.1
Lüksemburg	15.98	9.7	13.65	14.4	10.2	8.25	12.3
Hollanda	5.8	5.83	12.0	18.68	13.33	21.26	13.2
İspanya	-	-	-	24.9	9.8	8.75	13.24
Fransa	10.56	22.93	11.58	23.52	17.0	13.95	16.3
Portekiz	-	-	-	25.58	17.05	10.07	18.52
Yunanistan	40.3	37.4	22.85	17.6	9.16	6.2	20.8
Türkiye	6.9	23.13	21.17	56.55	38.43	45.85	33.7
İtalya	24.55	6.15	15.75	7.06	40.16	21.45	38.2
Ortalama	11.06	10.24	10.81	15,75	13.62	13.55	13.87

Kaynak: Tabloda verilen oy değişkenlikleri oranları, <http://www.parties-and-elections.de> (18.10.2005)’den elde edilen genel seçim sonuçları verilerine göre hesaplanmıştır. Hesaplama “Giriş” bölümünde açıklanan Toka’nın formülü uygulanmıştır.

Bartolini ve Mair’in ikna edici bir biçimde ileri sürdükleri gibi, bugün oy dalgalanmasındaki eğilimlerin herhangi bir modeli, İkinci Dünya Savaşı’nın hem öncesi hem de sonrasındaki dalgalanma düzeylerini dikkate almalıdır. Bu yapıldığında ise onlara göre, 1970’den beri dalgalanmadaki artışları ayrıntılı biçimde gösteren yakın zamanlardaki çalışmalar, 1945 öncesindeki oy dalgalanmalarıyla karşılaştırıldığında, onların daha az ikna edici oldukları

görülebilecektir. Onlara göre seçim dalgalanması istisnadan ziyade kuraldır ve 1945 sonrasında alınan verilere odaklanıldığında bu veriler, sistem istikrarındaki gerçek eğilimlerin sınırlı bir açıklamasını sağlamaktadırlar (BARTOLINI ve MAIR, 1990: 67).

1945'den günümüze Avrupa'nın eski demokrasilerindeki net oy değişkenlik oranlarını dönemler halinde tespit ettiğimiz Tablo 2'de de görülebileceği gibi, net oy değişkenliği ortalamaları bakımından en istikrarlı ülkeler İsviçre (%5.6), İngiltere (%6.2) ve Avusturya (%6.4) iken net oy değişkenliğinin ortalamada en yüksek olduğu ülkeler İtalya (%38.2), Türkiye (%33.7) ve Yunanistan (%20.8)'dir. On yıllık dönemler itibarıyla bir çok ülkede oy değişkenliği bakımından önemli iniş ve çıkışlar gözlenmektedir. Yunanistan, Lüksemburg ve Almanya hariç diğer bütün ülkelerde Batı Avrupa ülkelerinin oy değişkenlik ortalamalarıyla uyumlu bir biçimde son otuz yılın net oy değişkenlik oranları önceki otuz yılın net oy değişkenlik oranlarından yüksektir. Yunanistan, İtalya ve Türkiye gibi ülkelerde, ilgili ülkelerin kendi özgün koşullarından kaynaklanan nedenlerden dolayı belli dönemlerde oldukça yüksek oy dalgalanmaları yaşanmıştır. Türkiye'deki yüksek oy değişkenliğini ayrı bir bölümde inceleyeceğimizden şimdi kısaca İtalya ve Yunanistan'da belli dönemlerde görülen olağan dışı oy değişkenliklerinin nedenlerine kısaca bir bakalım.

İtalya'da 1994 yılında 1992 yılına göre görülen %86.5 gibi oldukça yüksek oy değişkenliği bu dönemde seçim sisteminde yapılan bir düzenlemenin yansımalarının sonucudur. Daha önce mevcut olan orantılı temsil sisteminin en uç formundan sandalyelerin %75'inin tek adayla girilen bölgelerde çoğunlukla seçildiği dar bölgeli seçim sistemine geçiş, partilerin seçim stratejilerinde, ittifaklarında ve hatta programlarında önemli değişikliklere yol açmış, bazı partiler yeni isimler ve ittifaklar altında ortaya çıkarken bazı yeni partiler de seçim sistemindeki radikal değişiklikten yararlanarak siyaset sahnesine çıkmıştır. Bu yeni seçim sistemi ve ona uygun partilerin yeni stratejileri nedeniyle bu dönemde oldukça yüksek sayılabilecek bir oy değişkenliği yaşanmış ve 1994 yılı seçimleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hemen hemen her koalisyonda yer alan Hıristiyan Demokrat Partisi'nin tarihe gömüldüğü dönem olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na katılan ve işgale uğrayan Yunanistan savaşın yaptığı tahribattan sonra bir de Batı ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin kendi etki alanlarında tutmak için bu ülke üzerindeki mücadeleleri nedeniyle 1949 yılına kadar sürecek olan bir iç savaş yaşamıştır (ÇAĞLI, 2005). Bütün bu kargaşalara ve onun yarattığı siyasal, ideolojik ve ekonomik sorunların baskısı altında kalan Yunan seçmenleri bu istikrarsızlığı, 1946 yılından 1961 seçimlerine kadar %24 ile %52 arasında değişen oldukça yüksek oy dalgalanmalarıyla yansıtmıştır. 1963 ve 64 seçimlerindeki %11 oranındaki oy değişkenliği, ülkede kısa süreli istikrar döneminin sandığa yansımaları olarak görülebilir. 1967 yılında albaylar cuntasının yaptığı askeri darbe seçimlerin 1974 yılına kadar yapılmasına izin

vermemiştir. 1974 yılından 1981 yılına kadarki dönemde %22-24 arasındaki oy dalgalanmaları büyük ölçüde cunta müdahalesi döneminin yarattığı istikrarsızlığın yansımaları görünümündedir. Türkiye örneğinde de görüldüğü gibi, askeri müdahale sonrası dönemlerde seçmenlerle siyasal partiler arasında sağlıklı ilişkilerin ve güçlü bağların kurulması kolay olmamakta ve bu süreçte seçmenlerin oy tercihlerinde yüksek değişkenlikler yaşanabilmektedir. 1981 yılında Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmesiyle birlikte ortaya çıkan istikrarlı durum seçimlerdeki oy değişkenliklerine de yansımış ve o tarihten bugüne kadarki seçimlerde oy değişkenlik oranları, bir seçim dönemi hariç (1993'te %15.8), sürekli olarak %10'un altında kalmıştır (1980'li yıllardan günümüze ortalama net oy değişkenliği oranı %7.34'dür).

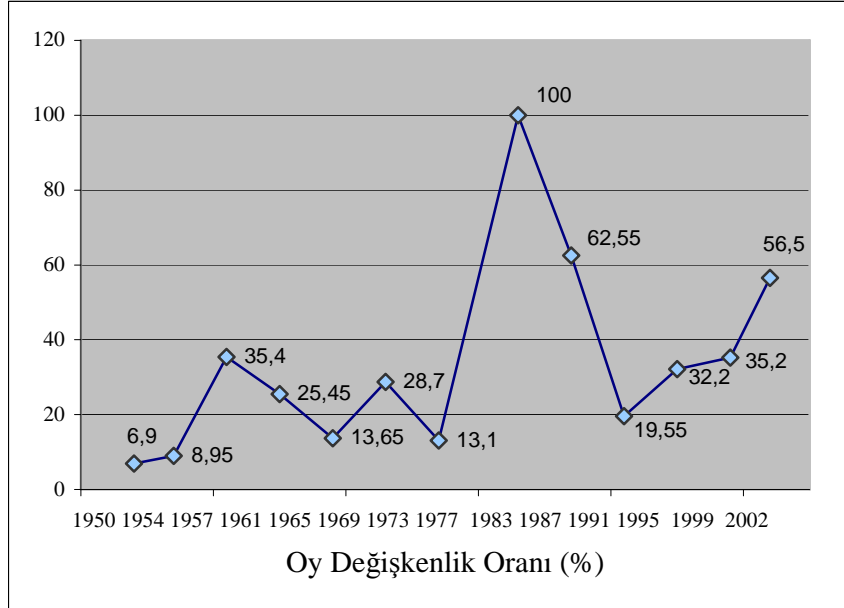
İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze Batı Avrupa ülkelerinde seçimden seçime net oy değişkenlikleri ortalaması %13.87'dir. Bu oran, Doğu Avrupa ülkelerinin çok partili sisteme geçildiği son yirmi yıldaki ortalama oran olan %40.38 ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmakta ve Batı Avrupa ülkelerindeki oy değişkenliklerinin Doğu Avrupa'ya göre daha istikrarlı olduğu yönündeki genel bulgulara destek vermektedir. Ancak on yıllık dönemler halinde oy değişkenliklerindeki ortalamalara bakıldığında, 1945'li yıllardan günümüze Batı Avrupa demokrasilerindeki oy değişkenliklerinin daha istikrarlı veya daha dalgalı bir trende mi yönelmekte olduğu sorusuna karşılık, altmış yıl gibi uzun sayılabilecek bir dönemin dahi çok açık bir trendi ortaya koymadığını görmekteyiz. Bununla birlikte ilk üç on yıllık dönemlerde net oy değişkenlik ortalamalarının %10-11 arasında değişmesine karşılık son üç on yıllık dönemlerde bu oranların %13 ile %15 arasında değişmesi oy değişkenliği bakımından Batı Avrupa ülkelerinde daha yüksek bir oy değişkenliğine, dolayısıyla bir istikrarsızlığa doğru gidildiği yolunda bir izlenim vermektedir. Ayrıca bu olguyu üç ülke hariç (Almanya, Lüksemburg ve Yunanistan) münferit olarak diğer bütün Batı Avrupa ülkelerinde izlemek mümkündür. Bir çok araştırmacının dünyadaki ideolojik kutuplaşmaların etkisinin azalmasına paralel olarak değer temelinde oy verme davranışının zayıflamasına bağlayarak açıkladığı böyle bir olgunun varlığını daha kesin olarak kanıtlayabilmek için bundan sonraki dönemleri de izlemek yerinde olacaktır.

3.Türkiye'de Oy Değişkenlik Trendi

1950 yılından bugüne kadar yapılan seçimlerdeki net oy değişkenlikleri oranlarını incelediğimizde, Grafik 3'te de görülebileceği gibi, dönemden döneme kimi zaman oldukça düşük kimi zaman da oldukça yüksek bir oy dalgalanması yaşandığını rahatlıkla ileri sürebiliriz. Buna göre 1950'den 1977'ye kadar olan dönem ortalama %18.87 oy değişkenliği ile nispeten daha istikrarlı bir dönem, 1977-87 dönemi ortalama %81.27 oy değişkenliği ile demokrasi tarihinin en istikrarsız dönemi ve 1987'den 2002 seçimlerine kadar olan dönem de ortalama %35.86 oy değişkenliği oranıyla Türkiye'deki bugüne

kadar yapılan seçimlerdeki ortalama oy değişkenlik oranına (%33.7) yaklaşıldığı dönemdir.

Grafik 3. Türkiye’de 1950-2002 Arası Seçimlerde Net Oy Değişkenlik Oranları

Kaynak: Türkiye’deki 1950-2002 genel seçim sonuçları için bkz. Mümtazer TÜRKÖNE, *Siyaset*, Lotus Yayınları, Ankara, 2003, ss.303-304.

Yukarıdaki rakamları basitleştirdiğimizde, Türkiye’nin önce nispeten düşük, sonra oldukça yüksek, daha sonra da ortalama düzeyde oy değişkenliğinin yaşandığı dönemleri yaşadığını söyleyebiliriz. Böyle bir tabloya bakarak, Türkiye’nin yarım yüzyılı aşan demokrasi tarihinde oy değişkenliklerinde doğrusal anlamda bir terendin (gittikçe artmakta olan veya gittikçe azalmakta olan) var olmadığı aklı gelmektedir. Ancak bu tabloya daha yakından bakıldığında ve oldukça yüksek oy değişkenliğinin yaşandığı iki dönemi daha dikkatli analiz ettiğimizde, mevcut trendi daha farklı yorumlama imkanı belirmektedir.

Sözünü ettiğimiz dönemler 1961 ve 1965 seçim dönemleriyle (oy değişkenliği oranları %35.4 ve %25.45) 1983 ve 1987 seçim dönemleridir (oy değişkenliği oranları %100 ve %62.55). Bu dönemlerin özelliği onların seçimlere doğal olmayan biçimlerde müdahale edildikleri dönemler olmalarında yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ilgili dönemlerde bazı partilerin seçimlerde yasaklanması sonucu seçmen güdümlü olarak, benimsediği partiye değil, farklı partilere oy vermeye zorlanmışlardır. Böyle bir durum da askeri müdahale

sonrası seçimlerde yüksek oranlarda oy değişkenliklerine yol açmıştır. 1961 seçimlerinde, daha önceki seçimlerde neredeyse toplumun yarısına yakınından oy almış olan Demokrat Parti'nin seçime katılmasının yasaklanmış olması nedeniyle bu partinin seçmenleri, yeni kurulan partiler içinde (Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi) Demokrat Parti'ye en yakın olanı aramış ve bu yüzden yüksek bir oy değişkenliği yaşanmıştır. 1983 seçimlerinde ise daha önceki partilerin tamamının yasaklanması nedeniyle %100 oranında bir oy değişkenliğinin yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Bu seçimlerdeki yüksek oy değişkenliklerin, kısmen azalarak da olsa, onları izleyen sonraki seçimlerde de devam ettiği görülmektedir. Bu gayet doğaldır, çünkü taraftarı olduğu partinin kapatılmasından sonra seçmen yeni kurulan partilerden hangisinin önceki partinin devamı olduğu veya kendi görüşlerine en yakın olanı olduğu yönündeki arayışı bir seçim dönemiyle bitmemekte, sonraki seçim döneminde de devam etmektedir. Ayrıca seçmenlerle yeni kurulan siyasal partiler arasında kalıcı ve güçlü bağların kurulması zaman gerektirmektedir. Siyasal partiler cephesinde ise, seçimlerden yasaklanan partilerin bıraktığı boşluğu doldurma gayreti içindeki yeni partiler arasında çetin bir mücadele yaşanmakta, bu mücadeleler seçmenlerin kafalarını karıştırmaktadır. İlgili dönemlerdeki oy değişkenliğindeki oranlar, taşların yerine oturması ve seçmenlerle siyasal partiler arasındaki ilişkilerin nispeten sabitleşmesi için iki seçim dönemine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Seçimlere doğal olmayan yollardan müdahale edildiği askeri dönemleri varsayımsal olarak hariç tuttuğumuzda, ortaya yukarıda bahsettiğimiz “düşük, yüksek, orta” oy değişkenliği trendinden daha farklı bir manzara çıkmaktadır. Böyle bir durumda karşımıza, 1950'den 1980'e kadar oy değişkenliğinde nispeten daha düşük, 1980'den günümüze kadar ise daha yüksek olan bir trend çıkmaktadır. Bu trend ise yukarıda açıkladığımız Batı Avrupa'daki oy değişkenliği ortalamalarıyla oldukça uyumludur. Kuşkusuz böyle bir trendin ortak nedeni, 1980'li yıllara kadar devam eden iki kutuplu dünya ve soğuk savaş özellikle çok partili ülkelerde seçmen tabanının ideolojik temelde kutuplaşmasına yol açmış, bu da oy değişkenlik oranlarının düşük kalmasında başlıca etken olmuştu. Ancak 1980'li yıllardan itibaren soğuk savaşın etkisini kaybetmesine paralel olarak bu temeldeki bir kutuplaşmanın da zayıflamaya başlaması, seçmenlerin gözünde sağ ve sol arasındaki ayrımların önemini de azaltmıştır. İdeolojik temeldeki seçmen kutuplaşmasının zayıflamasıyla seçmenlerin parti tercihlerini belirlemelerinde sağlık, eğitim ve ekonomik sorunlar gibi kısa vadeli faktörlerin seçmenlerin parti tercihlerindeki etkileri artmıştır. Bu etkilere bağlı olarak seçmenlerin parti değiştirme eğilimleri artmış ve 1980'li yıllardan günümüze kadar oy değişkenlik oranlarının artmasının nedenini oluşturmuştur.

Türkiye'yi oy değişkenliklerinin düzeyi açısından Doğu Avrupa ve Batı Avrupa ülkelerinin düzeyiyle karşılaştırdığımızda, onun ortalama % 33.7 oy değişkenliği ile Doğu Avrupa ortalamasından (%40.38) daha iyi durumda, Batı

Avrupa ortalamasının ise oldukça gerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu oranlarla Türkiye, Doğu Avrupa ülkelerinin üçünden daha kötü (Bosna Hersek %20.3, Çek Cumhuriyeti %28.4 ve Bulgaristan %33.13), Batı Avrupa ülkelerinden ise sadece birinden daha iyi (İtalya %38.2) durumdadır. Gerçekte altmış yıllık uzun sayılabilecek demokrasi tarihi bakımından daha çok Batı Avrupa ülkelerine benzeyen Türkiye, oy değişkenliklerindeki istikrarsızlık bakımından daha çok Doğu Avrupa ülkelerine benzemesi Türk siyasal hayatı ve parti sistemindeki istikrarsızlığın önemli bir göstergesidir. Türkiye'den yaklaşık otuz yıl sonra demokratik sisteme geçen İspanya (%13.24) ve Portekiz'deki (%18.52) ortalama oranların Türkiye'ninkinden çok daha düşük olması bu istikrarsızlığın diğer önemli bir işaretidir.

Sonuç

Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve Türkiye'deki net oy değişkenlik trendlerini analiz ettiğimiz bu çalışmada açıkça görülmektedir ki, bu trendleri anlamlı bir şekilde yorumlayabilmek için uzun zaman periyotlarına ihtiyaç duyulmakta, dönem süreleri ne kadar uzun olursa, elde edilen sonuçları da o ölçüde anlamlı yorumlamak ve bir modele oturtmak mümkün gözükmemektedir. Bu bakımdan Doğu Avrupa ülkelerinin yirmi yıllık seçim tarihlerinden elde ettiğimiz oy değişkenlikleri, yorum bakımından en yüzeysel olanını oluşturmaktadır. Ancak yine de bu ülkelerden elde ettiğimiz veriler yoluyla birkaç noktanın altını çizmemiz mümkündür.

Demokrasiye yeni geçen ülkelerde oy değişkenliklerindeki dalgalanma ihtimali, uzun süredir rekabetçi demokratik seçim deneyimi yaşamış ülkelerden çok daha fazladır. Çünkü bu ülkelerde, demokrasi tarihi köklü olan ülkelerin aksine, seçmenlerle siyasal partiler arasında duygusal, ideolojik veya kurumsal bağlar henüz güçlü bir biçimde kurulamamıştır. Böyle bir durumda seçmenler arasında bağımsızların oranı yüksek olacağından, onlar seçimlerde siyasal partilere yönelirken daha fazla tereddüt yaşayacak ve bir seçimden diğerine parti değiştirmeleri de daha sık görülecektir. Ayrıca, Doğu Avrupa ülkelerinde de görüldüğü gibi, otoriter-totaliter bir sistemden çok partili düzene geçişle ortaya çıkan sistem değişikliği, kimi zaman beraberinde yüksek düzeyde siyasal, ekonomik ve sosyal sorunları da getirdiğinden, iktidara gelen partiler bu sorunların altında ezilmekte, hükümetten beklediğini bulamayan seçmenler de sık sık parti değiştirerek bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadırlar. Bu sorunlar da dolaylı yoldan bu ülkelerin seçimlerinde yüksek oy değişkenlikleri üretmektedir.

Bununla birlikte çok partili düzene yeni geçmiş ülkelerde sıkça görülen yüksek oy değişkenliği her zaman için kural değildir. Türkiye örneğini incelediğimizde (bkz. Grafik 3) 1954 seçimlerinde (%6.9) ve 1957 seçimlerinde (%8.95) oy değişkenlikleri oranları oldukça düşüktür (hatta bu oranlar Türkiye'nin demokratik seçim tarihindeki en düşük oranlarını oluşturmaktadır). Bu durumu o yıllarda Türkiye'ye özgü iki faktöre bağlamak mümkündür.

Bunlardan birincisi, kökü Osmanlı Devleti'nde yatan ve Cumhuriyet döneminde de güçlenerek devam eden merkez (saray mensupları, sonraki şekliyle de devlet bürokratları) ve çevre (reaya, sonraki şekliyle de devlet örgütü dışında kalan kimseler) kutuplaşması. Çok partili düzene geçtikten sonra parti kutuplaşmaları büyük ölçüde bu kutuplaşma üzerine oturtulmuştur. İkincisi ise, toplumdaki bu ikili kutuplaşmayı, çok partili düzenden sonra marjinal grupların küçük partilere değil de, büyük partilerinden birine yönelmesini teşvik ederek, siyasal alana güçlü bir biçimde yansıtan çoğulcu seçim sistemi. Genelleyecek olursak, eğer bir toplumda siyaseten anlamlı olabilecek örneğin, ideolojik, dinsel, etnik vb. temelde güçlü bir kutuplaşma varsa, o toplumda çok partili düzene geçişle birlikte yeni kurulacak siyasal partiler, söz konusu kutuplaşma temelinde siyaset yapmaya zorlanacağından, oy değişkenliklerinin ilk seçimlerde dahi düşük olma ihtimali artabilecektir. Bu bakımdan SSCB'den dağılan çoğu ülkede görüldüğü gibi, kutuplaşmanın çok zayıf olduğu ülkelerde yapılacak çok partili ilk seçimlerdeki oy dalgalanmalarının ideolojik, dinsel, etnik temelde kutuplaşmış ülkelere göre çok daha yüksek olması beklenebilir.

Batı Avrupa'nın son altmış yıllık seçim tarihini incelediğimizde kimi zaman oldukça yüksek, ancak çoğunlukla daha istikrarlı ve düşük oy değişkenlik oranlarına rastlamaktayız. Seçim sisteminin değiştirilmesi, siyasal partilerin çeşitli nedenlerle kapatılması veya büyük sosyal, siyasal veya ekonomik kriz dönemlerinde oy değişkenlik oranları %100'e varan oranlarda yüksek olabilirken, seçimlerin olağan koşullarda yapıldığı dönemlerde oy değişkenlik oranları %25'i geçmemektedir. Bununla birlikte elimizdeki veriler, daha uzun demokratik sistem deneyimi yaşamış olan Batı Avrupa'yla sınırlı bile olsa, düşük oy değişkenliğinin kural, yüksek oy değişkenliklerinin istisna olduğu yolunda bir genellemeye bizi götürmemelidir. Çünkü elimizdeki veriler, seçimlerde yüksek oy değişkenliği yaşayan ülkelerin sayısının istisna olamayacak kadar fazla olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, ortalama oranları bakımından düşük oy değişkenliğe sahip ülkelerde bile bazı seçimlerde %20'yi geçen oranda oy değişkenlikleri yaşanabildiğine tanık olmaktadır. Kısacası yüksek oy değişkenlikleri de düşük oy değişkenlikleri kadar her ülkenin kimi dönemlerde karşılaşılabileceği bir olgudur ve bu olgunun gerçekleşme ihtimali, parti sistemine müdahalelerin olması veya seçmenleri yeni arayışlara yönlendirecek ölçüde ülkedeki sorunların büyümesi oranında artmaktadır. Bununla birlikte bir genelleme yapacak olursak, gelecekte yapılacak seçimlerde oy değişkenliği ortalamada düşük olan ülkelerde, çoğunlukla daha düşük oy değişkenlikleri, oy değişkenliği ortalamada yüksek olan ülkelerde ise, genellikle daha yüksek oy değişkenlikleri bekleyebiliriz.

Bu çalışmanın amaçlarından biri de, son altmış yıllık seçim tarihine bakarak Avrupa'nın eski demokrasilerindeki oy değişkenlikleri ile ilgili anlamlı bir trend bulunup bulunamayacağı idi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, istisnaların fazla olması böyle bir trendin keşfini de olumsuz yönde etkilemektedir. Yukarıda on yıllık oy değişkenlik oranlarına bakarak yaptığımız

değişkenlikleri, oy değişkenliği ortalamada yüksek olan ülkelerde ise, genellikle daha yüksek oy değişkenlikleri bekleyebiliriz.

Bu çalışmanın amaçlarından biri de, son altmış yıllık seçim tarihine bakarak Avrupa'nın eski demokrasilerindeki oy değişkenlikleri ile ilgili anlamlı bir trend bulunup bulunamayacağı idi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, istisnaların fazla olması böyle bir trendin keşfini de olumsuz yönde etkilemektedir. Yukarıda on yıllık oy değişkenlik oranlarına bakarak yaptığımız değerlendirmede Batı Avrupa'nın ilk otuz yıllık seçim tarihinde nispeten daha düşük oranda oy değişkenlikleri yaşandığını, son otuz yılda ise daha yüksek oy değişkenlikleri görüldüğünü belirtmiştik. Bununla birlikte her bir ülkenin oy değişkenliklerini her bir seçim dönemindeki oranlara bakarak izlediğimizde, düşüş ve yükselişlerin sık sık iniş ve çıkışlar oluşturacak biçimde düzensiz olduğunu, bu düzensizliklerin de ülkelerin önemli bir kısmı için anlamlı bir trend oluşturmadığını görmekteyiz. Nitekim bu konuyla ilgili yapılmış ve bir kısmını yukarıda zikrettiğimiz araştırmalar da birbirinden farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Batı Avrupa'nın son altmış yıllık seçimlerindeki oy değişkenliklerindeki trendlere bakarak, onları üzerinde kolaylıkla görüş birliğine varılabilecek bir modele oturtmak mümkün görülmemektedir.

Benzeri bir değerlendirmeyi Türkiye'deki oy değişkenlikleri için de yapabiliriz. Türkiye'deki oy değişkenlikleri 1950'li yıllarda düşük oranlarda başlayıp Batı Avrupa ülkelerinin çoğundan daha yüksek oranlar oluşturarak ve daha yüksek iniş ve çıkışlar çizerek ilerlemekte olduğu ve 1991 seçimlerinden başlayarak 2002 seçimlerine kadar sürekli artarak yükselen bir trend oluşturduğu görülmektedir. Askeri müdahale dönemlerinde oldukça yüksek oy değişkenleri dış müdahaleye bağlı olarak yüksek olduğundan, onları dikkate almadan yapacağımız bir değerlendirmede Türkiye'de son altmış yıldaki oy değişkenliklerinin düşükten yükseğe doğru düzenli bir trend oluşturduğu sonucuna bizi götürebilir. Ancak böyle bir değerlendirme, askeri müdahalelerin sonraki seçimlerdeki seçmen davranışlarına hiçbir etki yapmadığı varsayımına dayanır ki, böyle bir yaklaşım pekala hatalı olabilir. Sözgelişi bazı seçmenler sonraki seçimlerde askeri müdahaleye tepki nedeniyle veya ona destek vermek için bazı partilere daha sıkı yapışmış olabilirler veya benzeri nedenlerle önceden destekledikleri partilerle olan bağları zayıflamış olabilir. Belli olayları yok sayarak seçmen davranışlarını yok saymak bizi hatalı genellemeler yapmaya yöneltebilir. Avrupa'nın eski demokrasilerinde olduğu gibi, Türkiye'deki son yarım yüzyılda elde ettiğimiz genellemeler yoluyla oy değişkenliklerinin genel bir trendini ortaya koymak mümkün görünmüyor. Bununla birlikte hangi koşulların oy değişkenliklerini azaltmakta veya artırmakta olduğu yönünde yapılacak araştırmalar, demokratik ülkelerdeki oy değişkenliklerinin düzeyini analiz etmek, ülke koşullarıyla oy değişkenliklerinin ilişkisini keşfetmek ve böylece gelecekle ilgili sağlıklı tahminler yapmak açısından daha çok yarar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- BARTOLINI, Stefano ve Peter MAIR, **Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- BROWN, Courtney, **Ballots of Tumult: A Portrait of Volatility in American Voting**, The University of Michigan Press, 1991.
- CONVERSE, Philip E., "Of Time and Partisan Stability" **Comparative Political Studies**, no.2, (1969), ss.139-171.
- COTTA, Maurizio, "Structuring the New Party Systems After the Dictatorship: Coalitions, Alliances, Fusions and Splits During the Transition and Post-Transition Phase", Geoffrey PRIDHAM ve G. LEWIS (eds.), **Stabilising Fragile Democracies: Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe**, Routledge, London ve New York, 1996.
- CREWE, Ivor ve David DENVER (eds.), **Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility** Croom Helm Ltd., London, 1985.
- ÇAĞLI, Elif, "Bonapartizmden Faşizme", <http://66.102.9.104/search?q=cache:HhVa9UnNfpgJ:www.marksist.com/kitaplik/onlineKitap/Bonapartizm/ekler.htm+Yunanistan+se%C3%A7imler+1946+%22i%C3%A7+sava%C5%9F%22&hl=tr> (17.11.2005).
- DALTON, Russell J. ve Martin P. WATTENBERG, "Partisan Change and the Democratic Process", Russell J. DALTON ve Martin P. WATTENBERG (eds.), **Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies**, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- DALTON, Russel, Scott FLANAGAN ve Paul Allen BECK (eds.), **Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?**, Princeton University Press, Princeton, 1984.
- DJURDJEV, Branislav, "Bosna Hersek", **İslam Ansiklopedisi**, c.6, s.297-305.
- DRUMMOND, Andrew, "Electoral Volatility and Party Decline in Western Democracies: 1970-1995", Center for the Study of Democracy, (March 2, 2002), <<http://repositories.cdlib.org/csd/02-02>> (25.06.2004).
- KORASTELEVA, Elena A., "Electoral Volatility in Postcommunist Belarus: Explaining the Paradox," **Party Politics**, no.6 (Temmuz 2000), ss. 343-358.
- LIPSET, Seymour M. ve Stein ROKKAN (eds.), **Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives**, Free Press, New York, 1967.

- MAIR, Peter, **Party System Change: Approaches and Interpretations**: Oxford University Press, New York, 1997.
- MAINWARING, Scott ve Timothy R. SCULLY, **Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America**, Stanford University Press, Stanford, CA, 1995.
- “Mona Jennifer, Portrait of America”, *Economist*, c.338, no.7952, (02.10.1996), s.34.
- PEDERSEN, Mogens, “The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility”, **European Journal of Political Research**, no.7, (1979), ss.1-26.
- PEDERSEN, Mogens, “Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems 1948-1977: Explorations and Explanation”, Hans Daalder ve Peter Mair (eds.), **Western European Party Systems: Continuity and Change**, Sage Publications, Beverly Hills, 1983, ss.29-66.
- RICE, Tom W., “Partisan Change Among Native White Southerners: 1965-1982”, *American Politics Quarterly*, c.22, no.3, (1994), ss.244-251.
- ROSE, Richard ve Derek W. URWIN, “Persistence and Change in Western Party Systems Since 1945” **Political Studies**, c.18, no.3 (1970), ss.287-319.
- ROSE, Richard, Neil MUNRO ve Tom MACKIE, **Elections in Central and Eastern Europe Since 1990**, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Strathclyde, 1998.
- TOKA, Gabor, “Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies”, **Political Studies**, c.46, no.3, ss.589-610.
- TÜRKÖNE, Mümtazer, **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2003.
- WYMAN, Matthew, Stephen WHITE, Bill MILLER ve Paul HEYWOOD, “The Place of Party in Post-Communist Europe”, **Party Politics**, c.1, no.4, (1995), ss.535-48.